

A MAGYAR IGEALAKOK FUNKCIONÁLIS RENDSZERE

M. Korchmáros Valéria

A magyar igék legsajátosabb morfológiai vonása a hagyományosan alanyinak és tárgyasnak nevezett ragozási rendszerek szembenállása. Nemcsak az alaktani leírásban elsőrendű osztályozási szempont a két paradigmásor párhuzamba állítása, hanem a szintaxisban is jelentős szerepet játszik használati szabályaik megállapítása a tárgyi bővítményt tartalmazó mondatokban. A ragozásnak ez a kettős rendszere nyelvünk egész írásos emlékekkel bíró múltjában világosan megmutatkozik: az egyes toldalékok ugyan számottevő alaki változásokon mentek át a sok évszázados fejlődés során, a párhuzamos igealakok alkalmazásának feltételei azonban lényegében változatlanok a legkorábbi nyelvemlékeink óta.

1. A kétféle ragozási rendszert alakilag könnyű elkülöníteni; a helyenként meglevő homonim alakpárok sem a nyelvi rendszernek, sem a közleményeknek az egyértelműségét nem szokták veszélyeztetni. Egyetlen személyragunk a *-lak*, *-lek*, amelynek mind az alanyi, mind a tárgyas ragozási rendszerbe való besorolását lehet indokolni is, cáfolni is.

1. 1. Alanyi volta mellett legutóbb LOTZ JÁNOS történelméről, s hogy véleménye nem egyedülálló, arra tanúskodnak a régi magyar nyelvtanírókat idézte. Ő "implicative"-nek nevezte ezt a ragozási formát, s azért nem tekintette tárgyasnak, mert olyan tárgyra vonatkozik, amellyel kapcsolatban a más alanyt kifejező személyragok közül mindig az alanyi formát kell alkalmazni. Szerinte ez a személyrag az alanyi paradigmán belül jelent olyan oppozíciót, amely a nem visszahatóan tekintett első és második személyű tárgyra és a tárgyatlan, valamint a harmadik személyű határozatlan tárgyra

vonatkozó ragok között áll fenn, de csak az egyes szám első személyű alany esetén:

várlak téged ↔ *várook*, *vártam* Ø, valakit

várez, *vártál* engem, Ø, valakit

vár, *várt* engem, téged, Ø, valakit

/MSFOu. 125, 322 skk.; NytudÉrt. 58.sz. 252/.

A *-lak*, *-lek* kialakulását a nyelvtörténészek nem egyformán magyarázzák, a *-k* elem eredetét illetően azonban teljes az egyetértés: ez csakis az alanyi ragozású alakok sorából kerülhetett az új toldalékba, nyelvtörténeti szempontból tehát - mint NYÍRI ANTAL is kiemelte - LOTZ osztályozása valóban helyénvaló /MNY. LXIX. 156/.

1. 2. Amint azonban a *-k* a végérvényesen kialakult új személyrag részévé merevedett, az alanyi-tárgyas ragozási rendszerben megállapítható illetősége is átértékelődött. Valóban az E/1 alanyt¹ kifejező alanyi személyragok között jött létre a megoszlás; ennek végeredményeképpen azonban már nem az alanyi ragozáson belül van oppozícióban a második és a harmadik személyű határozatlan tárgyra utaló eszközök sora, ahogy LOTZ értelmezte:

[*várook* (valakit) ↔ *várlak* téged] ↔ *várom* őt,

hanem háromoldalúvá rendeződött át a rendszer.

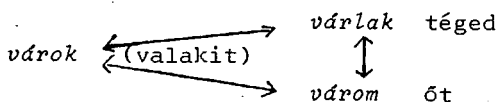
Véleményem szerint már a *-lak*, *-lek* rag kialakulása előtti állapotra vonatkozólag sem fogalmazható meg úgy a kétoldalú ragozási rendszer oppozíciójában kifejeződő tartalom, hogy a határozott 3. személyű tárgyra utaló személyragok az 1., 2. és a határozatlan 3. személyű tárgyra utaló, valamint tárgyatlanul használatos személyragokkal álltak volna szemben, hanem inkább a 3. személyű határozott t á r g y r a í s utaló személyragok sora különült el egy olyan toldalék-csoporttól, amelynek tagjai t á r g y r a n e m utaltak, csak az alany személyére.

A tárgyas ragozás kezdettől fogva szorosan kapcsolódhatott a h a r m a d i k személyű határozott tárgyhoz, hiszen valószínűleg egy ilyen funkciójú névmás agglutinációjával indult meg a rendszer kialakulása az E/3 személyű alanyra vonatkoztatott - zéró ragos - igéken. /MIKOLA TIBOR, NytudÉrt. 46.sz. 57-62, MNy. LXII, 441-461./ A tárgyas ragozású igealakok ennek következtében olyankor is felidézheték a határozott tárgy fogalmát, ha az a mondatban máskülönben nem is öltött testet, utaló erejük valószínűleg ezért terjedt - és terjed ma is - egész a tárgy reprezentálásának mértékéig. Egyidejűleg azonban reprezentálják az alany személyét is, tehát tipikusan kumuláns jelentéshordozók. Jelentkezésük az igén kötelező, ha az alanyt, vagy a határozott 3. személyű tárgyat, vagy akár mindkettőt ki is tesszük a mondatban. A kétféle ragozási rendszer teljes kialakulása óta pedig jelentésük kizárja mind az alany személyének, számának, mind pedig a tárgy személyének vagy határozottsági jellegének megváltoztatását.

Velük szemben az ún. alanyi személyragok csakis az alany személyével és számával voltak kongruens utaló-viszonyban, s a tárgy léte és jellege /kivéve természetesen a tárgyas ragozás vonzási körébe tartozó fajait/ épp oly kevésbé volt hatással rájuk, mint a határozók.

A *-lak, -lek* személyrag kifejlődésével annyiban változott a helyzet, hogy a 3. személyű határozott tárgyra utaló eszközök elkülönülése után egy 2. személyű tárgyra utaló elem is kivált - és le is szakadt - az alany személyére utaló eszközök sorából. Ennek az elemnek a használata a megfelelő szintaktikai viszonylatokban épp olyan kötelező, mint a 3. személyű tárgyra utaló tárgyas személyragok jelentkezése a maguk kötött környezetében. Utaló ereje is ugyanolyan hatékony: maradéktalan biztonsággal idézi fel minden helyzetben az E/1 személyű alanyt és a 2. személyű - természeténél fogva mindig határozott - tárgyat.

Leíró szempontból mindenképpen tárgyias személynagoknak kell tehát minősítenünk a *-lak, -lek-et*; ez a minősítés akkor is helytálló maradna, ha az elnevezést VELCSOV MÁRTONNÉ korrekciójával "határozott tárgyias"-ra változtatnánk. /A magyar nyelv verbum finitumainak néhány kérdése. Tanulmányok a magyar nyelv szófajtana és alaktana köréből, Szerk. RÁCZ ENDRE – SZATHMARI ISTVÁN Bp., 1974. 126-8/. Ahogy azonban elkülönül a *-lak, -lek* az alanyinak nevezett személynagoktól a tárgyra utalás többletjelentése révén, ugyanúgy a tárgyiasként ismert többi igealaktól is elválik a vonatkoztatott tárgy személyét illetően. Ezért tartanám célszerűbbnek a háromoldalú ábrázolást:

2. Funkcionálisan tekintve azonban a megmaradt alanyi igealakok sem olyan egységeseek, mint amilyenek a morfológiai rendszerben látszanak.

SÁMSON EDGAR hívta fel a figyelmet arra, hogy alanyi ragozású igealakjaink között vannak olyanok, amelyek a névmási határozott tárgyat kifejezhetik úgy, hogy azt nem kell - olykor nem is lenne helyes - a mondatban külön kitenni /MNy. IL, 346-8/. SÁMSON úgy véli, hogy elsősorban a második személyű tárgy maradhat el, az első személyű ritkábban, s főként 2. személyű alany mellől. A tárgy elmaradásának okát a gyakori használattal elért tapadásban látja, ugyanakkor arra is felhívja a figyelmet, hogy bizonyos mondatokba a környezet vagy a beszédhelyzet "besugározza" az odaértendő tárgyat, az ilyen mondatokat viszont "önállóan" nem tekinti "szabatos"-nak, mert bármi lehetne a tárgyuk. Azt is megállapítja, hogy a jelenség csakis "átható" igék esetében fordul elő.

Nem SAMSON megfigyeléseinek értékét, csupán a bennük levő bizonytalansági tényezőket csökkenti, ha rámutatunk, hogy ő az egész jelenséget a kívülálló nézőpontjából szemlélte, aki a *Tegnap János keresett* mondatból megtudja, hogy a megszólaló tegezi a másikat. Csakhogy általában nem azért szólalunk meg, hogy nyilatkozatainkból a környezetünk megtudja, milyen viszonyban vagyunk a megszólítottal /bár ilyenmi. is előfordul/. SAMSON következtetése nem is helyes, csak akkor, ha a mondatból a *téged* szó maradt el, pedig az is elképzelhető, hogy a mondat tartalmát az *engem* tárggyal kell kiegészíteni, akkor pedig semmit sem árult el a beszélő és a megszólított viszonyáról. Sőt: ez a közlés csak akkor "szabatos" igazán, ha a beszélő nem tegezi partnerét, mert úgy valóban egyetlen - első személyű - kiegészítés lehetséges.

- A megszólított számára viszont a tegeződés kérdése fel sem merül a közlésből kihámozandó információként. Ellenkezőleg: mint közös előzményeikből adott körülményt használja fel a mondat megértéséhez azzal együtt, hogy bizonyára sejti, ismerősöknek melyikükkel lehetett elintézni valójga. Hiszen az ilyen mondatok a valóságban sohasem lebegnek légüres térben, formájuk a beszédhelyzethez idomul, s mert legtöbbször egy hosszabb beszédmű láncszemét alkotják, szöveges előzményük vagy folytatásuk szükségképpen hozzájárul a megértéshez; ha pedig ez sem lenne elég, az élő beszédben még mindig ott van a visszakerdezés lehetősége.

2. 1. Az 1. és 2. személyű tárgy szintaktikai viselkedése dialógusokban mérhető fel, ahol a beszélő és a partner kapcsolata eleven. Mintegy húszezer szövegszónyi mai drámarészletben² 89 olyan mondategységet találtam, amelyekből az alanyi ragozású ige mellől 1. vagy 2. személyű tárgy hiányzott. A példák megoszlása megerősítette azt az élő köznyelvi megfigyelésemet, hogy jóval gyakrabban hiányzik az első, mint a második személyű tárgy, s hogy túlnyomórészt egyes számú tárgyak maradhatnak el a mondatból.

E/1 tárgy hiányzott	76 esetben
E/2 tárgy hiányzott	12 esetben
T/1 tárgy hiányzott	1 esetben
T/2 tárgy hiányzott	0 esetben

A többszámú tárgyak hiányának ritkasága indokolt, hiszen a beszélő csak a névmás kitételével tudja jelezni, hogy a tárgyat többedmagával érinti a cselekvés; a tárgyas igealakok mellett is ritkább a többes számú *őket, azokat* elmaradása. Kivételszámba menő egyetlen példám az erős intertextuális kötődés következménye³.

Elhamarkodott következtetés volna azonban az E/2 személyű tárgy hiányát mutató mondatok kis számát is azzal magyarázni, hogy a beszélő a megértés biztosítékául gyakrabban teszi ki a *téged*, mint az *engem* alakot. A mondatokban kitett 2. személyű tárgyak ugyanis épp úgy többletnyomatékot élveznek, mint az 1. személyűek: egyikük megjelenését sem a szintaktikai hiányosság érzete okozza.

Annak, hogy az 1. személyű tárgy mégis gyakrabban hiányzik, mint a 2. személyű, egyik oka a nyelv rendszerében gyökerezik. E/1 tárgya lehet mindazon alanyi ragozású igealakoknak, amelyek E/2, E/3, T/2 és T/3 személyű, valamint udvarias névmással kifejezhető alanyokra vonatkoznak. Az E/2 személyű tárgy viszont csak E/3, T/1 és T/3 személyű alanyt kifejező, alanyi személyragokkal ellátott igék mellé érthető oda, hiszen E/1 alany esetében a *-lak, -lek* használandó, az udvarias nyelvhasználattal megszólított partnert pedig tárgyas ragozású igealak reprezentálja. Ugyanezen szöveganyagban 12 kihagyásos példa volt az udvarias egyes szám második személyű tárgyra.

Nemcsak a tárgyas személyragok terjeszkedésének rovására írható azonban, hogy a hiányos mondatot gyakrabban kell első személyű tárggyal kiegészítenünk. Valójában a különféle beszédhelyzetekben sokkal többször beszélünk magunkról, mint partnerünkről. Ez természetes is, hiszen ritkábban szolgálhatunk olyan információkkal, amelyek beszélgető társunkat a vele történő eseményekről, órára irányuló cselekedetekről tá-

jékoztatják, annál több esetben meséljük el a velünk történeteket.

2. 2. Példáimban összevetve az alany személyét és azt, hogy hol talál a hallgató támpontot a megfelelő tárggyal való kiegészítéshez, feltűnő módon elkülönült a beszédhelyzet aktív szereplőtől a harmadik személyben ábrázolt világ.

E/1 tárgy elmaradásakor:

A tárgy feltöltődése	Az alany személye					
	E/2	U/2	E/3	T/2	TU/2	T/3
Kontextusból	2	1	17	3	-	6
Intertextusból	3	1	6	-	-	3
Szituációból	10	8	6	2	1	7

E/2 tárgy elmaradásakor:

A/ Tegezésben, alanyi ragozású igealak mellől				B/ Udvarias nyelvhasználatban, tárgyias ragozású ige mellől			
A tárgy feltöltődése	Az alany személye			E/1	E/3	T/1	T/3
	E/3	T/1	T/3				
Kontextusból	1	1	1	1	-	-	1
				/levél/			/levél/
Intertextusból	3	-	1	-	-	-	-
Szituációból	3	1	1	4	5	-	1

A táblázatokból leolvasható, hogy a tegező és udvarias nyelvhasználatban egyaránt túlnyomóan a szituációból vagy az intertextusból, a partner szavaiból egészül ki a hiányzó

1. személyű tárgy, ha a mondat alanya a megszólított⁴; ha viszont a mondat alanya E/3 személyű, feltűnően megnő a beszélő saját megnyilatkozásának, a kontextusnak értelemadó szerepe⁵. Többes számú példa jóval kevesebb akadt, bennük az arányok kiegyenlítettebbek és némileg eltérőek. Ennek oka gyakran kereshető abban, hogy az általános alany kifejezésére szolgáló T/3 személy megfelel más nyelvek passzív szerkesztés-módjának, tehát a mondat témája a tárgy /a passzív alany/⁶; máskor pedig az egyenes megszólítás elkerülésére szerepel⁷: a szituációra hagyatkozás mindkét esetben indokolt. - A 2. személyű tárgy kiegészülése mind a tegező, mind az udvarias beszédben elsősorban a szituációból és az intertextusból ered⁸, összesen 5 példában szolgál kiegészítéssel a kontextus, de ezek közül is 2 levélben, tehát nem kölcsönösen eleven kommunikációs kapcsolatban fordult elő.

Példáimat a beszélő szándéka szerint is elemezve azt láttam, hogy a tegező és udvarias 2. személyű tárggyal kiegészítendő összes mondatnak 1/3 része volt csak közömbös kijelentés, tehát ábrázoló-tájékoztató jellegű, a többi kérdés, felszólítás, esetleg megszólítás, vagyis a befolyásolás szándékával alkotott felhívó mondat. Első személyű tárgy 30 esetben maradt ki befolyásoló célzatú mondatból - ezeknek az alanya 3 kivétellel második személyű volt, s ezek voltak zömmel azok a példák, amelyeket az intertextus vagy a szituáció töltött fel. A kijelentő mondatokban kifejezett állítások közül összesen 47/ viszont 43-ban 3. személyű alany cselekvése irányult az 1. személyű tárgyra, s e mondatok kiegészítése legtöbbször csak a kontextus alapján volt lehetséges. Úgy gondolom, az ábrázoló-tájékoztató közlési szándéknak és az eseményeket leíró szövegrészlet megnövekedett jelentőségének ilyen összetalálkozása szükségszerű.

A mondatok tehát kiegészülhettek a s z ö v e g k ö r n y e z e t, a b e s z é d h e l y z e t, s - kétoldalú,

kölcsönös kommunikációs kapcsolatokról lévén szó - az i n - t e r t e x t u s alapján. Ugyanezek a tényezők működnek közre a mutató névmások tartalmi feltöltődésekor is, s ez nem is lehet másként, hiszen ha a mondatban mutató névmás a tárgy, akkor a mondat grammatikailag hiánytalan konstrukció, tartalmilag azonban nem. /Vö.: M. KORCHMÁROS VALÉRIA, Néprajz és Nytud. XIX-XX, 338-9/⁹. A névmások tartalmát feltöltő negyedik tényező, a k ö z ö s t u d a t t a r t a l o m drámai művekből gyűjtött példáim között nem játszott szerepet, mégsem hagyható figyelmen kívül. A szépirodalmi dialógusok szerzőjének ugyanis mindig tekintettel kellett lennie egy kívülálló szemlélőre is, hiszen a közönségben sem maradhat hiányérzet a tartalom összefüggéseit illetően; a beszélt köznyelvben azonban gyakoriak a *Tegnap János keresett* típusú közlések, s ezeket, mint láttuk, a címzett éppen előismeretei alapján érti meg.

2.3. SAMSONnak az a helyes megfigyelése, hogy csak átható igék alanyi ragozású alakjai mellé érthető oda az 1. vagy 2. személyű tárgy; összhangban van azzal a ténnyel, hogy a *-lak*, *-lek* személyragot is csak tárgyas igék vehetik föl. De azt a *-lak*, *-lek* raggal kapcsolatban sem tartják számon, hogy nem csatlakozhat minden tranzitív igéhez, csak olyanhoz, amelynek szemantikai tartalmába belefér a személyre irányultság. A *járja /a világot/*, *eltölti /az időt/*, *leüli /a büntetést/* igék tárgyasak, de tárgyuk csak meghatározott fogalomkörbe tartozó élettelen jegyű főnév lehet, s éppen ezért nem szoktuk használni a *járlak*, *eltöltelek*, *leüllek* formákat. - Ha mégis, akkor valamilyen, az igéhez kapcsolható élettelen tárgyat szólítottunk meg, és épp a nyelvszokással szembeszegülő raghasználat vált a megszemélyesítés stilisztikai eszközévé. Az efféle anomáliák feloldásának alapja az az abszolút biztonság, amellyel a *-lak*, *-lek* megjelöli a cselekvés tárgyát.

Olyan mondatok megalkotásában és megértésében, amelyekben alanyi, tehát a tárgyra nem utaló ragozású igealak mellől

hiányzik a tárgy, fokozottabban érvényesül az ige jelentésének személyre vonatkozthatósága. Ha egy kisgyerek cseresznyével teli kezét felénk nyújtja, s azt mondja: "Vegyél!", mérlegelhetjük, hogy elfogadjuk-e felkínált gyümölcsöt. De ha ugyanehhez a mozdulathoz azt halljuk: "Vegyél föl!" eszünkbe sem jut, hogy abból kínált meg. Pedig *fölvenni* azt is lehetne, mint ahogy bármi más élettelen tárgyat, ami alacsonyan van, nem is beszélve az egyéb jelentésárnyalatokról: ruhát, cipőt, hangot magnetofonra stb. De a fontos az, hogy *fölvenni* lehet egy gyermeket is - "venni" nem. A szituáció teljesen azonos, legalábbis így, a leírásban, a megszólalás is önálló, kontextus nélküli, ez esetben tehát csakis a szó jelentése vonzhatta a lehetséges kiegészítések közül az aktuálisat.

2.4. Természetesen hiányozhat a tranzitív ige mellől határozatlan tárgy is. Az ige alakja ebben az esetben is alanyi ragozású. Ha azonban a tárgy azért határozatlan, mert vele új fogalmat vezetünk be a beszéd folyamatba, nem hagyhatjuk el, hiszen a sem a szituációban, sem a szövegkörnyezetben nem hordozná semmi a jelentését. Vannak olyan mondatok, amelyekben a gyakori együttes használatból valóban hozzátapadt a tárgynak a jelentése az igehez, például: *Adjon isten!, Tégy a tűzre!* A mondatok értelmét ilyenkor a társadalmi konvenció teszi teljessé. Ha pedig ezekben a mondatokba nem a s z o k á s o s tárgyat kellene beleérténünk, akkor a tárgy mindig ki van téve. / *Adjon isten ezerannyit! Adjon isten jó egészséget! - Tégy a tűzre homokot, hogy eloltsa! Tégy a tűzre vizet egy lábosban melegedni!* - Természetesen ilyen módon eltűnhet a mondatból a 2. személyű tárgy is, különösen üdvözlő formulákból, pl. *Isten hozott! Isten áldjon!* E többé-kevésbé lexikalizálódott tapadásos példák száma azonban túl kevés ahhoz, hogy a 2. vagy éppen 1. személyű tárgy hiányát kielégítően

megmagyarázhatnánk e jelenséggel, amint azt SAMSON feltételezte.

Korlátlanul gyarapítható viszont az olyan példák sora, mint *En is kérek /cseresznyét/, Vegyél még /húst/!* Csakhogy ezek a mondatok ugyanúgy a kontextusból vagy a szituációból, esetleg a tudati tartalékból egészülnek ki a maguk a k t u á l i s tárgyával, mint a tárgyas ragozású igék a határozott tárggyal, sőt a határozottság egyik kritériumát, az ismeretséget sem nélkülözik. Hogy mégis alanyi ragozású mellettük az ige, azt a tárgy partitív jellege indokolja. E hiányos mondatok kiegészítése határozói formával is lehetséges, mégpedig határozott jegyű partitívusszal: *En is kérek a cseresznyéből, Vegyél még a húsból!* Ezekben a mondatokban is bővíthető a tranzitív igei állítmány grammatikai tárggyal /pl. *egy kicsit, pár szemet, egy szeletet* stb./, de ez a tárgy már csupán fakultatív vonzatként kerül az ige mellé, elmaradása nem okoz hiányosságot, ha a határozott, de az igét nem befolyásoló, határozói partitívusz a mondatban már ki van téve.

3. Összefoglalva az 1. és 2. személyű tárgy mondatbeli viselkedéséről megállapítottakat azt látjuk, hogy sokkal inkább hasonlít a határozott harmadik személyű tárgyhoz, amely mindig az ige tárgyas ragozását vonja maga után, mint a határozatlan 3. személyű tárgyhoz, amellyel pedig az igehasználat szempontjából látszólag megegyezik.

Mindenekelőtt a 2. személyű tárgy máris kialakított magának egy sajátos tárgyas igealakot, mely a megfelelő szintaktikai környezetben éppoly kötelező, mint a határozott 3. személyű tárgy mellett a hagyományosan tárgyasnak nevezett igeragozás.

Másodszor: megegyeznek a tárgy elmaradásának feltételei mind az 1., 2., mind a 3. személyű határozott tárgy esetében: mindegyik a reprezentálható vonzatok körébe tartozik. /A reprezentálható vonzat fogalmát DIENES DÓRA fejlesztette ki

A mondatbeli hiányosság és kiegészülés főbb típusai c. tanulmányában, Népr. és Nyelvtud. XIX-XX, 361 skk./ Ezek a tárgyak akkor maradhatnak el, ha fogalmi jelenlétüket a mondategységben biztosítja a kontextus, az intertextus, a szituáció vagy a tudattartalom, a mondategységen belül pedig reprezentálja őket valamiféle utaló elem. Az ún. tárgyas személyragozású igealakokban nyilvánvalóan a személyrag a reprezentáns, amikor pedig az ún. alanyi személyragok szerepelnek az ige, az ige jelentése reprezentál. Csak éppen az 1. és 2. személyű tárgy reprezentálására nem a tranzitív jelentés általában, hanem a személyre irányuló anisvégezhető cselekvés sajátos jelentéskategóriája alkalmas. - A 2.4. pontban láttuk, hogy egészen más természetűek azok a hiányos mondatok, amelyeket határozatlan tárggyal lehetne kiegészíteni.

Mindebből az következik, hogy valami olyasminak vagyunk tanúi, ami tárgyas személyragozásunk kialakulásának idején is végbemehetett, amikor az eredetileg az alany személyét jelölő *-m* és *-d* ragjaink felvették a határozott 3. személyű tárgyra utalás jelentését is. Azokra a ragokra, amelyek most is tulajdonképpen csak az alany személyét jelölnék, az ige sajátos jelentése, valamint az aktuális beszédhelyzet hatása következtében ráértjük az 1. vagy 2. személyű határozott tárgy jelentését is. Ezáltal ugyanolyan kumuláns jelentéshordozókká válnak, mint a tárgyasnak elismert személyragok. A ragoknak ez a kumulatív jelentéshordozása azonban csak olyan igeiken figyelhető meg, amelyek jelentése személyre is irányítható. Az ún. alanyi személyragok tehát két nagy csoportra válnak szét: egyik oldalon maradnak azok, amelyek változatlanul csak a grammatikai alany személyére és számára utalnak, s amelyek ezért minden igehez csatlakozhatnak; velük szemben állnak azok, amelyek jelentéséhez az alany személyére és számára való utaláson túl az 1. vagy 2. személyű

tárgyra utalás is hozzátapadt, s amelyek csakis egy meghatározott jelentéskategóriába tartozó igéken fordulhatnak elő. A két csoport alakja azonos, jelentésük tekintetében azonban eltávolodtak egymástól: az egyes alakok ugyanúgy más-más morfémanak tekinthető h o m o n i m á k, mint a *lát-t-a m /öt/, lát-t-a m /valamit/*, amelyekről szintén csak az előfordulási helyük szerint lehet eldönteni, az alanyi vagy a tárgyias paradigma tagjai-e.

Igei személyragjainak nem csupán morfológiai, hanem funkcionális sajátosságait is figyelembe véve árnyaltabban rendszerezhetjük személyragozásunkat, mint ahogy eddig tenni szoktuk. A csak az alany személyére és számára utaló, s ennek megfelelő szintaktikai környezetben előforduló, a tárgy szempontjából közömbös viselkedésű személyragjainkkal szembe egy olyan "tárgyas" igeragozási rendszer állítható, amelynek elemei nemcsak a határozott 3., hanem az 1. és 2. személyű tárgyra is utalnak. A magyar ige ragozásának funkcionális oppozícióit táblázatban szemléletesen lehet összefoglalni.

Az alany személye és száma szerint	A tárgyra történő utalás szerint	Tárgyra nem utaló iktelen és ikés ragozású igealakok	Tárgyra is utaló igealakok, ha a tárgy			
			1.	2.	udvarias 2.	3.
			személy /engem, minket/	személy /téged, titeket/	személy /önt, /önöket/	személy /őt, öket/
Egyes szám 1. sz.		látok fázom	[látom] /magamat, magunkat/	látlak	látom	látom
Egyes szám 2. sz.		látsz fázol	látsz	[látod] /magadat, magatokat/	-	látod
Egyes szám 2. sz. - udvarias névm.		lát fázik	lát	-	[látja] /magát, magukat/	látja
Egyes szám 3. sz.		lát fázik	lát	lát	látja	látja
Többes sz. 1. sz.		látunk fázunk	[látjuk] /-, magunkat/	látunk	látjuk	látjuk
Többes sz. 2. sz.		láttok fáztok	láttok	[látjátok] /-, magatokat/ -		látjátok
Többes sz. 2. sz. - udvarias névm.		látnak fáznak	látnak	-	[látják] /-, magukat/	látják
Többes sz. 3. sz.		látnak fáznak	látnak	látnak	látják	látják

J E G Y Z E T E K

- 1/ Az alany, illetőleg a tárgy személyének és számának megjelölését az alábbi módon rövidítettem:
- E/1 egyes szám első személy
  - E/2 egyes szám második személy
  - E/3 egyes szám harmadik személy
  - T/1 többes szám első személy
  - T/2 többes szám második személy
  - T/3 többes szám harmadik személy
  - U/2 egyes szám második személy az udvarias nyelvhasználatban
  - TU/2 többes szám második személy az udvarias nyelvhasználatban
- 2/ Elemzett példáim az alábbi drámákból valók:
- Németh László: Apai dicsőség. Kísérleti dramaturgia 1972.
  - Somogyi Tóth Sándor: Hogy nyugodtan lépj a csöndbe... Kortárs 16/8.
  - Eörsi István: Sírkő és kakaó. Magvető 1969.
  - Raffai Sarolta: Diplomások. Rivalda 68-69.
  - Háy Gyula: Attila éjszakái. Kortárs 7/9.
  - Bencsik Imre: Az írnokok kálváriája. RTV Évkönyv 1970.
  - Szakonyi Károly: Verseny. Kortárs 17/8.
- 3/ /Rendőrnő:/ - Mindjárt szétcsapok maguk között!
/Piti:/ - Ne tessék szétcsapni! Ne tessék letartóztatni! [ti. *minket*] -- Eörsi 72.
- Ebben a beszédformában ugyan semmi sem jelzi, hogy alanyi-e az igeragozás, vagy tárgyias, de az adott példát a *Né tartóztasson le!* -féle beszédmod grammatikai szinonimájának tekinthetjük.
- 4/ - Engedj el innen, ... -- Háy 1307.
- Mi az? Meg sem akar ismerni? -- Somogyi 1182.
  - Meg tudnátok kínálni egy cigarettával? -- Raffai 483.
  - /Kínáláskor:/ - Csak nem utasít vissza? -- Raffai 490.
  - /A partner szavaira utalva vissza:/
  - Hogy te micsoda barom vagy, Lajos.
  - Már nem is számár? Miért bántasz megint, Lujza? -- Eörsi 71.
- 5/ - Én azt a kérvényt csak a feleségem miatt írtam a főpolgármesternek ... Ő akart méltóságos asszony lenni. Talán azért is hagyott el, mert nem lehetett. -- Bencsik 214.

- Nekem is megmondta, hogy elintéz, ha kiadom az igazolást. -- Bencsik 218.

6/ - A kollégiumból küldtek a professzor úr mellé. -- Németh 152.

7/ - Azonnal vigyenek egy másik szobába! -- Bencsik 229.

8/ /A partnerhez intézett kérdés:/ - Mondd meg őszintén és kereken, mi bánt. -- Raffai 492.

- Mondd, János, nem figyelmeztetett még senki? -- Raffai 492.

9/ A mutató névmások tartalmi kiegészülése szempontjából az intertextust mint a kontextus sajátos formáját fogtam fel. Az 1. és 2. személyű tárgy vonatkozásában kiderül, hogy inkább a szituációhoz áll közel, hiszen a mondatok aszerint egészítendők ki *engem* vagy *téged* alakkal, hogy kinek a szájából hangzottak el:

- Elmondom, ha érdekel. [téged]

- Érdekel. [engem] -- Somogyi 1190.

- És akkor mennyivel lennék több, mit gondolsz? Mindenképpen utánad ítélnék meg [engem], a te diplomád pedig aranyat ér.

- Kik ítélnék meg? [téged] -- Raffai 502.

THE FUNCTIONAL SYSTEM OF THE HUNGARIAN VERBAL FORMS

by

Valéria M. Korchmáros

In her study the author tries to reinforce the hypothesis that the Hungarian system of the objective conjugation functionally covers also the objects in 1st and 2nd person. In her opinion, only those are to be classified as so-called subjective personal suffixes which imply no other references but to the person of the subject, so their use does not depend on whether there is or there may be an object in the sentence. These are opposed to the verbal forms which – beyond the subject's person – refer to a determinate object, – an object determined contextually, cognitively or by the situation – they are even able to represent such an object /like the subject similarly determinate/ in the sentence. So it is not only the verbal forms referring to a determinate object in third person that constitute the transitive paradigm, but also the suffixes *-lak*, *-lek* referring to an object in 2nd person belong here, as well as each verbal form that refers to an object in 1st and 2nd person can be looked upon as objective form. The latter ones, in the author's opinion, are merely homonymous with the forms that refer solely to the subject's person; however only a narrower semantical group of the transitive verbs may occur with reference to an object in 1st and 2nd person: it is their particular semantical content which allows the meaning of an object in 1st or 2nd person – given in the context, situation or in the cognizance – to be adapted to the verbal suffix having originally expressed only the person of the subject.